

1.4. Инвестицион муҳит жозибаторлигини шакллантиришда кластерли ёндашув

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шундан далолат берадики, мамлакат ҳудудларининг инвестицион жозибаторлиги у ерда шаклланган кластерлар ва уларнинг ривожланганлик даражасига боғлиқ. Тадқиқотларга кўра, қайси ҳудудда инвестицион муҳит жозибаторлиги юқори бўлса, ўша ерда кластерларнинг ривожланганлиги кузатилади ёки аксинча. Ушбу иккита иқтисодий категория/иборанинг бир-бири билан узвий алоқаси мавжуд. Айнан, инвестицион муҳит ва кластерлар ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини, ривожланганлигини юзага келтиради. Шуларни эътиборга олган ҳолда, тадқиқотнинг ушбу параграфида кластер билан боғлиқ таҳлиллар амалга оширилади.

Кластерли ёндашувнинг ривожланиши юз йиллик тарихга эга. Худудий ишлаб чиқариш мажмуаларидан (ҲИМ) фарқли равишда, “кластер” (инглиз тилидаги таржимаси – бош, боғлам, шингил, тўп) максимал даражада бозор механизмини ҳисобга олади ва корхоналар ўзларининг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида кластерга бирлашишга ҳаракат қилишади. Кластерлаштириш XX асрнинг охириги 25 йилида оммавий тус ола бошлади. Шундан бошлаб, ушбу соҳага нафақат давлат бошқарувчилари, балки илмий-тадқиқот соҳаси билан шуғулланувчиларнинг ҳам қизиқиши орта бошлади.

Мазкур соҳанинг асосчиларидан бири сифатида Гарвард бизнес мактабининг профессори Майкл Портер тилга олинади. Унинг қарашига кўра, ривожланган ва ривожланаётган соҳа ёки тармоқлар айнан кластерни татбиқ этиш ёки унинг баъзи бир элементларидан фойдаланиш орқали юқори натижаларга эришган.

Жами 9 та мамлакатда 100 дан ортиқ тармоқларни таҳлил қилган олим шундай хулосага келадики, юқори рақобатбардошликка эга бўлган трансмиллий компаниялар ўз ривожига бир нечта давлатларга бўлиниб кетган ташкилотларнинг мустақил ҳаракат қилиши орқали эмас, балки тизимли равишда битта давлат ёки битта минтақага концентрациялашуви орқали эришган. Бундан кўринадики, юқори рақобатлашув кўрсаткичларига эга бўлган компания ўз ютуғи орқали атрофдаги иқтисодий субъектларга: истеъмолчилар, хом ашё етказиб берувчилар ва рақобатчиларга ўзининг ижобий таъсирини ўтказди. Охир-оқибатда, атрофдагиларнинг кучайиши компаниянинг рақобатбардошлиги янада юксалишига сабаб бўлади. Ушбу ўзаро манфаатдорлик туфайли кластерларнинг шаклланиши юзага келади.

М.Портернинг мулоҳазаларига кўра, “Кластер” бу – бир-бирига боғлиқ бўлган бир нечта корхоналарнинг тўпламидан иборат бўлган, яъни асосий воситаларни етказиб берувчилар, махсус хизмат кўрсатувчи инфратузилмалар, мол етказиб берувчилар, илмий-тадқиқот институтлари, таълим муассасалари ҳамда бошқа барча бир-бирининг рақобатбардошлигини оширишга хизмат

қиладиган ва, ўз навбатида, кластернинг ҳам ривожланишини таъминлайдиган ўзаро манфаатли ҳамкорликни ўрнатувчиларнинг жамланмасидир.

М.Портернинг таъкидлашича, қайси давлат ёки минтақада кластерлар ривожланган бўлса, ўша ҳудудда истиқомат қилаётган аҳолининг турмуш фаровонлиги ва компанияларнинг рақобатлашуви ҳам юқори бўлади¹.

Шунинг учун ҳам кластер маъновий жиҳатдан таржима қилинганда “биргаликда юксалиш” тушунчасини англатади. Кластерлар вертикал интеграцияланган тузилмалардан, биринчи навбатда, ишлаб чиқаришни ташкил этишга инновацион ёндашув, ихтисосликнинг эластиклиги, шунингдек, алоҳида корхоналар фаолиятини мувофиқлаштириш ва ишлаб чиқариш занжири доирасида мослаштирилиши билан фарқланади.

Олиб борилаётган тадқиқотлар самараси ўлароқ, “кластер”, унинг имкониятлари, ривожланишни таъминлашда тутган ўрни бўйича талай ишлар амалга оширилган. “Кластер”ни назарий-услубий жиҳатдан таърифлаш, унинг мазмун-моҳиятини очиб беришга қаратилган хорижий олимларнинг талқинларига эътибор қаратадиган бўлсак, улар томонидан келтириладиган фикрларнинг ҳаммаси ҳудуднинг самарали иқтисодий муҳитини шакллантириш, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва товар ҳамда хизматларни ишлаб чиқариш учун сарфланадиган ресурсларни кам миқдорда ишлатилиши билан характерланади.

1.4.1-жадвалда кластернинг мазмун-моҳиятини очиб берган ва шу соҳада комплекс ишларни, илмий-тадқиқотларни олиб борган хорижий олимларнинг таърифлари келтирилган. Кластернинг амал қилиш самарадорлиги минтақавий/ҳудудий ривожланиш натижаларига кўра, вертикал бирлаштирилган тузилмаларнинг хўжалик фаолияти самарадорлиги эса тармоқли кўрсаткичлар бўйича баҳоланади.

Аммо тармоқли ёндашувдан фарқли ўлароқ, кластер турли иқтисодий фаолият кўринишларига ихтисослаштирилган инфратузилмавий ташкилотлар ва стратегик тадбиркорлик тузилмалари гуруҳи сифатида намоён бўлади.

Ю.Гусевнинг фикрига кўра, “кластерлар ўз-ўзини мустақил ташкил этиш усули билан тажрибада синалган ва назарий жиҳатдан қайта ишланган ҳисобланади... Кластерли мафкура самарасиз тармоқли ёндашувдан ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг такомиллашган шаклларига ўтишнинг кучли воситасига айланиши мумкин”².

Ижтимоий ривожланишнинг информацион иқтисодиётга ўтиш босқичида товарлар эмас (уларнинг сифати кўпинча бир хил бўлади), балки ташкилотлар рақобатлашади, оқибатда асосий рақобат устунлиги товарнинг хусусияти билан эмас, фирманинг ишлаб чиқарган товарларини сотиш харажатларини қисқартириш имкониятлари ва ваколатлари билан белгиланади.

Иқтисодиётни ривожлантириш учун кластерли тузилмаларни шакллантириш – қўшимча иш ўринларини яратиш, маҳаллий бюджет

¹ Портер, М. Конкуренция: пер. с англ./М.Портер. – М.: Изд. дом “Вильямс”, 2006.

² Гусев Ю. О принципах кластеризации экономики в России // Экономические стратегии. 2007. №3. – С. 50-51.

даромадларини ошириш, ваколатларни тақсимлаш, тадбиркорлик тузилмалари билан ўзаро таъсирлашиш, ахборот айирбошлашни жадаллаштириш ва янгиликларни тарғиб этиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг инновацион фаоллигини ошириш, худуднинг инновацион ва инвестицион жозибадорлигини жадаллаштириш ҳамда худудий иқтисодий диверсификация қилиш бўйича янги имкониятларни тақдим этади.

Тадбиркорлик тузилмалари учун кластерлар – бу йирик ҳудудий инвестиция лойиҳаларида иштирок этиш, қўшимча даромад олиш, янги бозорларга чиқиш, инновацияларни жорий этиш бўйича харажатларни қисқартириш, инновацион фаолиятни инфратузилмавий таъминлаш, ходимлар малакасини ошириш, кичик корхоналарни инновацион фаолиятга жалб этиш ва пировардида рақобатбардошликни ошириш учун имконият ҳисобланади.

1.4.1-жадвал

Кластер ва унинг мазмун-моҳиятини очиб беришга қаратилган тадқиқотлар

Олимлар ³	“Кластер” тушунчасига берилган таърифлар
<u>Schmitz</u>	Кластер – битта соҳага бирлашган ва бир-бири билан узвий алоқада бўлган корхоналар гуруҳи.
<u>Swan and Prevezer</u>	Кластер – битта географик худудда жойлашган ва битта тармоқни ташкил қиладиган фирмалар гуруҳи.
<u>Porter</u>	Кластер – махсус соҳалар бўйича битта географик худудда фаолият юритаётган, бир-бири билан боғлиқ бўлган ва бир-бирини тўлдирувчи компаниялар, институтлар гуруҳи.
<u>Elsner</u>	Кластер – горизонтал ва вертикал равишда функционал боғлиқ бўлган фирмалар гуруҳи.
<u>Steiner and Hartman</u>	Кластер – жамовий, хусусий ва ярим жамоавий кўринишда бир-бири билан боғлиқ ва ўзаро бири-бирини тўлдирувчи фирмалар, тадқиқот ва ривожланиш институтлари гуруҳи.
<u>Bergman and Feser</u>	Кластер – тижорат ва нотижорат ташкилотлари гуруҳи бўлиб, у гуруҳда фаолият юритаётган ҳар бир фирманинг рақобатбардошлигини таъминлашга хизмат қилади.

³ Schmitz, Hubert (1992), 'On the Clustering of Small Firms', in Rasmussen, J., H. Schmitz and M.P. van Dijk (eds.), 'Flexible specialization: a new view on small industry, IDS Bulletin (Special Issue), 23 (3):64–69.; Swann G. M. P., Prevezer M. and Stout, D., eds., The Dynamics of Industrial Clustering: International Comparisons in Computing and Biotechnology. Oxford: Oxford University Press, 1996.; Porter, M.E. On Competition. Cambridge, Mass.: Harvard Business School Press, 1998.; Elsner, W. An industrial policy agenda 2000 and beyond: Experience, Theory and Policy. Bremen Contributions to Institutional and Social-Economics (Eds.) Biesecker, A./ Elsner, W./ Grenzdorffer, K., No 34, 1998.; Steiner, M. and Hartmann, Looking for the Invisible: Material and Immaterial Dimensions of Clusters, Paper presented at the Regional Studies Association Annual Conference on 'Regionalising the Knowledge Economy', November 21, London 2001.; Bergman, E.M. and Feser, E.J. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications / E. M. Bergman, E. J. Feser. Regional Research Institute, WVU., – 1999.; Хааг Д. цит. по Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособности кластеров в странах с переходной экономикой. [http. // www.kkrsu.edu.kg/vestnik/v31a15.html](http://www.kkrsu.edu.kg/vestnik/v31a15.html); Andersson, Thomas, Sylvia Schwaag Serger, Jens Sorvik, and Emily Wise Hansson. The Cluster Policies Whitebook. International Organisation for Knowledge Economy and Enterprise Development, Malmo 2004.

<u>Haag</u>	Кластер – ҳудудий концентрациялашувга асосланган ва технологик занжирга боғланган товар ва хом ашё етказиб берувчилар, асосий ишлаб чиқарувчиларни бирлаштирган индустрлашган мажмуа.
<u>Andersson</u>	Кластерлаштириш бу, умумий олганда, битта географик ҳудудда концентрациялашган ва маълум бир аниқ вазифани ечишга қаратилган фирмалар гуруҳи бўлиб, улар бир-бири билан узвий алоқада, жамовий рақобатлашувни мустаҳкамлаш мақсадида ишчи кучларининг ўзаро бирлашув жараёнидир.

Бунда, ҳар бир кластер иштирокчиси – корхона, ўз мақсадини кўзлаган ҳолда, нафақат ўз хўжалик фаолияти самарадорлиги ва рақобатбардошлигини оширади, балки тадбиркорлик инфратузилмасини шакллантиришга кўмаклашгани ҳолда, ҳудудда фаолият юритаётган турли хилдаги бошқа корхоналарнинг самарадорлиги ва рақобатбардошлигининг ўсишига хизмат қилади. Ҳудудий кластерда иштирок этиш фан ва таълим муассасалари учун ҳам жозибадор бўлиши мумкин, чунки бу илмий тадқиқотлар ва ишланмаларни молиялаштириш ҳажми ҳамда сифатини ошириш, илмий тадқиқот ишларининг техник таъминоти даражасини юксалтириш, инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш, ташқи лойиҳаларда иштирок этиш, илмий-педагог кадрлар малакасини оширишнинг янги имкониятларидан ҳисобланади.

Кластерларни шакллантиришнинг хориж тажрибаси таҳлиliga кўра, иккита асосий модель мавжуд бўлиб, унинг доирасида “либерал” ва “дирижист” кластер сиёсати амалга оширилади. “Либерал” сиёсатнинг асосий тамойили шундаки, бунда бозор муносабатлари ҳукмрон кучга эга бўлади, давлатнинг роли эса фақатгина табиий ривожланишдаги тўсиқларни бартараф этишдан иборат бўлади.

“Дирижист” кластер сиёсатида давлат иқтисодий кластерлаштиришнинг минтақавий ва тармоқли устунликларини танлаши; кластернинг инфратузилмавий таъминотини ривожлантириши; кластер ташкил қилинаётган ҳудудни танлаш жараёнида фаол иштирок этиши мумкин.

Замонавий иқтисодий адабиётларда ҳудудий кластерларни тадқиқ этиш оммабоп мавзуга айланган. Олимлар уларни турли хилдаги ривожланиш жиҳатларини таҳлил қилишда давом этмоқдалар. Бугунги кунда улар томонидан ҳудуднинг рақобат устунликларини шакллантириш, минтақавий ривожлантириш стратегиясини амалга ошириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳамда корпоратив секторнинг ўзаро таъсирини қулайлаштириш, минтақавий таълим тизимида таълим сифати ва инновацион-инвестицион фаолликни оширишда кластерларнинг ўрнига бағишланган тадқиқотлар кўпроқ учрамоқда.

Ҳозирда саноат кластерларининг барча таркибий бўғинлари бўйича ишчи кучи қиймати тақсимотини тадқиқ этиш, ҳудудий тармоқларда фирмалараро юқори технологик кластерларнинг ўрни ва аҳамиятини ўрганиш,

худудий кластерларнинг инфратузилмавий таъминот тизимини шакллантириш бўйича тадқиқотларни амалга ошириш долзарблик касб этади.

Фикримизча, бошқарувга кластерли ёндашувни фақат бир қатор инфратузилмавий ва ноинфратузилмавий шарт-шароитлар мавжуд бўлгандагина татбиқ этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Булар:

1. Инфратузилмавий шарт-шароитлар:

– кластерларни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришга қаратилган давлат сиёсатини кластер иштирокчиларининг салоҳияти ва тадбиркорлик тизимини ривожлантириш хусусиятлари, ҳудуднинг ўзига хослигини ҳисобга олган ҳолда расмийлаштириш. Кластерларни ривожлантиришнинг устуворликлари ва вазифаларини белгилаб олиш (ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегиясига кластерларни ривожлантириш дастурларини киритиш, бюджет ва бюджетдан ташқари маблағларни ажратиш);

– илмий-таълим асоси, малакали ишчи кучи, давлатнинг ИТТКИ (Илмий техника тараққиёти ва конструкторлик ишлари)дан тадбиркорлик тузилмаларининг фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги, таълим секторига эга бўлган йирик ташкилотлардан (корпорациялар) бизнеснинг манфаатдорлиги;

– кластер иштирокчилари ўртасида коммуникацияни расмий ва норасмий ахборот, билим ва касбий тажриба алмашиш асоси сифатида ривожлантириш. Кластерларни умумий бошқариш тамойиллари манфаатдор томонлардан ҳамкорликдаги ҳаракатланиш учун ишонч ва ошкораликни талаб этади. Кластерли ёндашувдан фойдаланиш бизнес-ҳаракатларни узоқ вақт режалаштириш ва стратегик башоратлашни кўзда тутаяди;

– кластерли тузилмаларни ривожлантириш воситаси сифатида давлат буюртмалари ҳамда давлат-хусусий шерикчиликни қўллаб-қувватлаш;

– тадбиркорлик субъектларига тажриба алмашиш ва ўз манфаатларини ҳимоя қилиш имконини берувчи худудий кластерларни шакллантиришда ижтимоий бирлашмаларнинг иштироки.

2. Ноинфратузилмавий шарт-шароитлар:

– худудларда миллий ва жаҳон бозорларининг жўшқин ривожланаётган сегментларида амал қилаётган худудий рақобат устунликларидан фойдаланувчи горизонтал ва вертикал бирлаштирилган тадбиркорлик тузилмаларининг мавжудлиги;

– замонавий технологиялардан фойдаланувчи, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи, бир ёки бир неча турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ихтисослашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари сонининг ортиши;

– бизнес-тузилмалари вакилларининг кластерда иштирок этиш заруратини англаб етишлари.

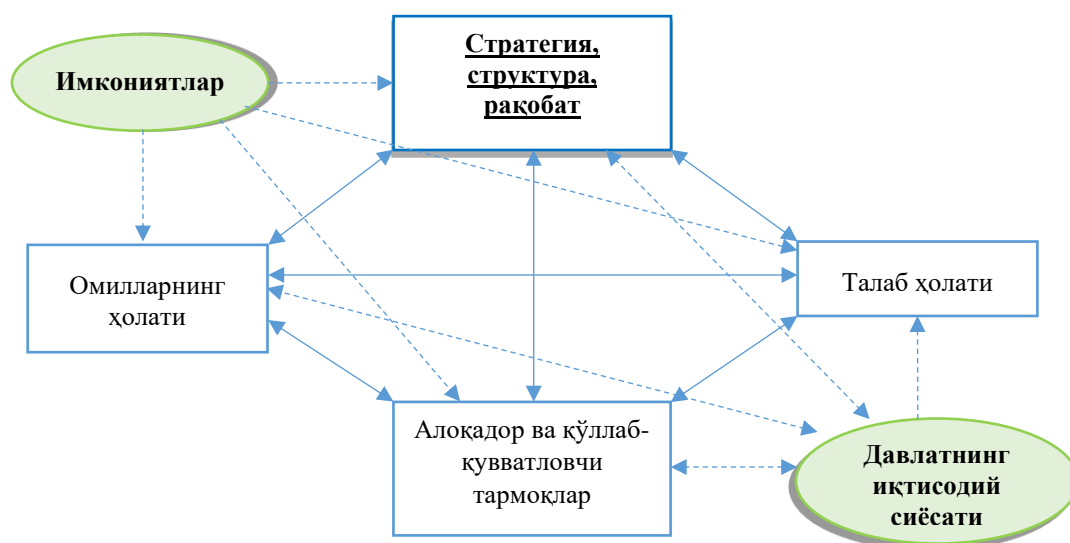
Фикримизча, худудий кластерлар доирасида тадбиркорлик фаолиятини инфратузилмавий таъминлашнинг устувор жиҳатларидан келиб чиқиб, уларнинг қуйидаги турларини таклиф этиш мумкин:

– инновацион жиҳатдан йўналтирилган – фан ва таълим муассасалари иштирокида ҳудудий иқтисодиётнинг ўхшаш секторлари ичида шаклланади;

– вертикал бирлашган (интеграцияланган) – ишлаб чиқариш жараёнининг ёндош босқичлари кластер ўқини шакллантирувчи, иқтисодиётнинг муайян секторида (тармоғида) вертикал ишлаб чиқариш занжири шаклланади;

– конгломерат (тасодифий) – минтақанинг иқтисодиёт секторлари ва иқтисодий фаолият турларининг юқори асосланган йиғиндиси шаклланади.

Бошқарувга кластерли ёндашувни татбиқ этишга оид хориж ва маҳаллий тажриба, назария ва услубиятни ўрганиш асносида кластерни татбиқ этиш тадбиркорлик фаолиятининг хусусиятларига мос келувчи инфратузилмавий таъминот мавжуд бўлгандагина самарали ҳисобланади, деган хулосага келиш имконини беради.

1.4.1-расм. Кластерни ташкил этиш алгоритми⁴.

Бунинг учун ҳудудларда кластерни ташкил этиш бўйича алгоритмни ишлаб чиқиш тақозо этилади. 1.4.1-расмдан кузатиш мумкинки, давлат сиёсати асосида ҳудуднинг мавжуд имкониятлари, ижтимоий-иқтисодий салоҳиятидан келиб чиқиб, маълум бир стратегия ишлаб чиқилади ҳамда унинг кетма-кетлиги мақсадли равишда ўрнатилади.

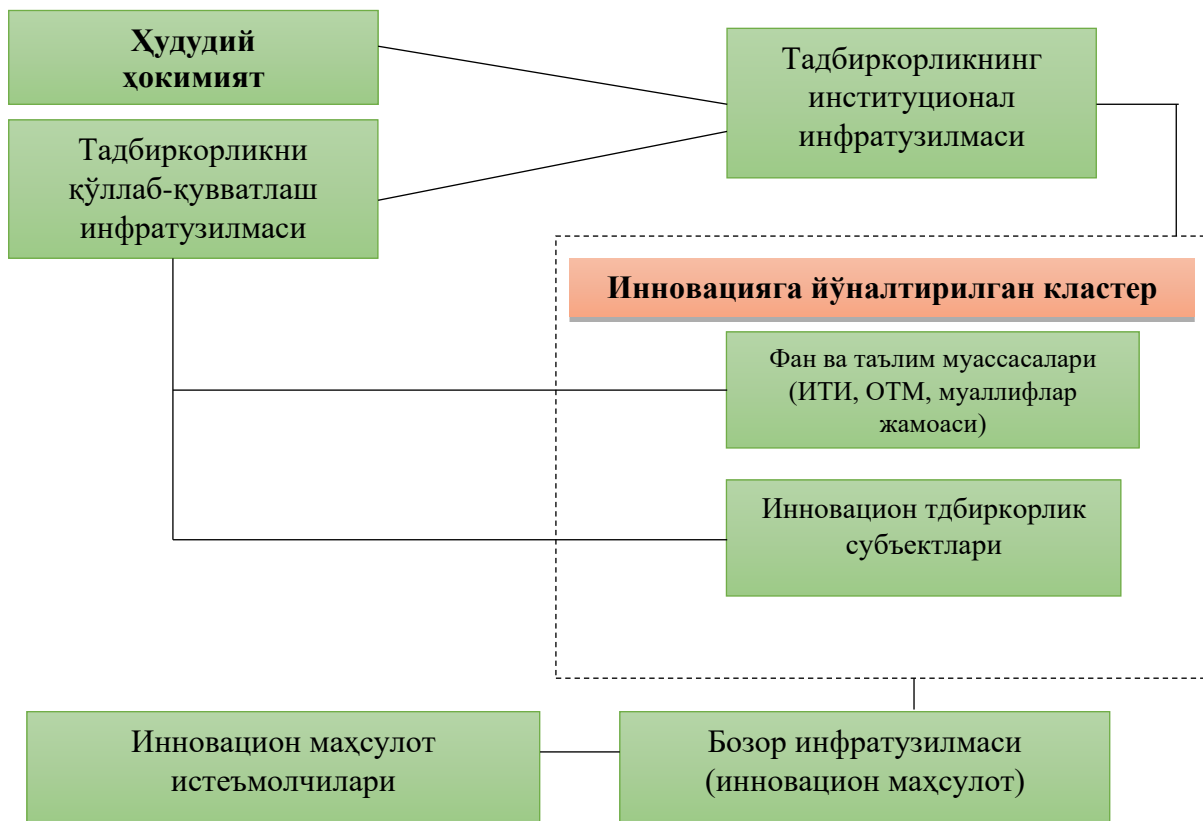
Кластернинг ривожланиши омилларнинг ҳолати ва қўллаб-қувватловчи тармоқларнинг уйғунлигига, энг муҳими, ҳудуднинг товар ва хизматларга бўлган эҳтиёжига боғлиқ бўлади. У айнан истеъмол талаби, омилларнинг мавжудлиги, имкониятларнинг даражаси, соҳалар, тармоқлар ва давлатнинг иқтисодий сиёсати таъсирида шаклланади. Шу ҳолатларга кўра ҳудуднинг инвестицион муҳит жозибадорлигига баҳо берилади ва у ички ҳамда ташқи инвестицияларнинг кириб келиши учун омил бўлади.

Аниқланган ва олиб борилган изланишларга кўра, жаҳонда инновацион йўналтирилган кластернинг тараққий этиши жараёнида тадбиркорликни

⁴ Муаллиф томонидан тузилган.

қўллаб-қувватлаш инфратузилмасининг қуйидаги босқичлари ва институтлари фаолият юритмоқда:

1-босқич. Кластернинг доимий иштирокчиларини аниқлаш ва иқтисодий кластерлаштиришнинг ҳудудий стратегияларини ишлаб чиқиш – кластерли ривожлантириш марказлари.

1.4.2-расм. Иновацияга йўналтирилган кластернинг ташкилий-иқтисодий модели⁵.

2-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш – бизнес-инкубаторлар, кафолат фондлари, жамоавий фойдаланиш марказлари, технологиялар трансфери марказлари.

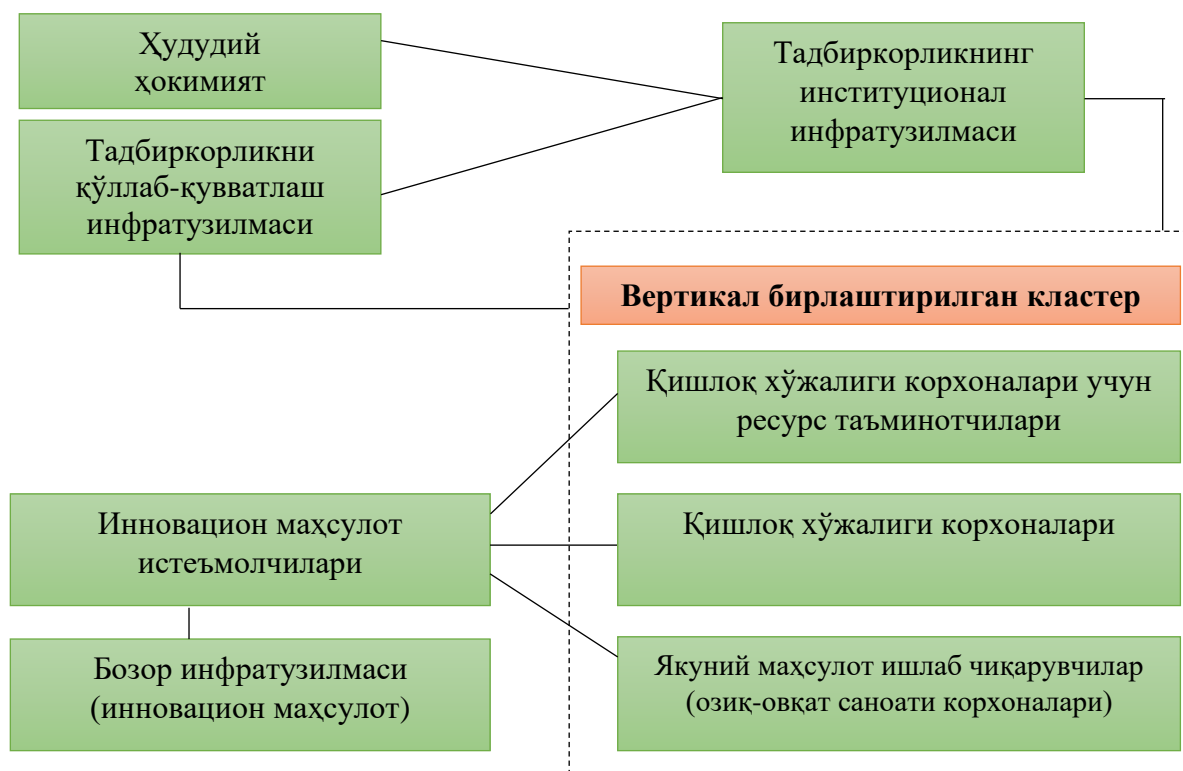
3-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг стратегик лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш – технопарклар ва/ёки технополислар.

4-босқич. Кластерларнинг мустақил тартибга солган ҳолда ривожлантириш – алоҳида иқтисодий ҳудудлар.

Иновацион йўналтирилган кластерларни шакллантириш ва ривожлантиришда тадбиркорлик тузилмалари, фан ва таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорликни фаоллаштириш асосий аҳамиятга эга бўлади, бу эса биринчи босқичда ташкилотлар – кластерларнинг доимий иштирокчиларини бошқариш тизимини такомиллаштиришни талаб этади.

⁵ Хоменко Е.Б. «Управление развитием инфраструктуры предпринимательства в условиях перехода к информационной экономике» мавзусидаги докторлик диссертацияси (Санкт-Петербург. 2014 й.) маълумотлари асосида тайёрланган.

Шунинг учун стратегик ва инновацион менежмент, кластер корхоналарда янги бошқарув усуллари ва механизмлари бўйича энг яхши амалиёт намуналарини аниқлаш ҳамда уларни самарали тарғиб этишга кўмаклашиш бўйича мунтазам ишларни олиб боришга ихтисослашган консалтинг инфратузилмавий хизматларига эҳтиёж сезилади. Бунда мустақил йўналиш сифатида ҳудудда иқтисодий кластерлаштириш салоҳияти ва эҳтимолий йўналишларни баҳолаш имконини берувчи жамоавий маркетинг лойиҳаларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

1.4.3-расм. Вертикал бирлаштирилган кластернинг ташкилий-иқтисодий модели (агрокластер мисолида)⁶.

Маълумки, ушбу соҳанинг тўлақонли ривожланишида маҳаллий ҳокимиятлар, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари кластерларни ривожлантириш ташкилотларини шакллантиришнинг ташаббускорлари сифатида қатнашишлари, шунингдек, кластерларни ташкилий ривожлантириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқишлари, уларни қўллаб-қувватлашлари мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

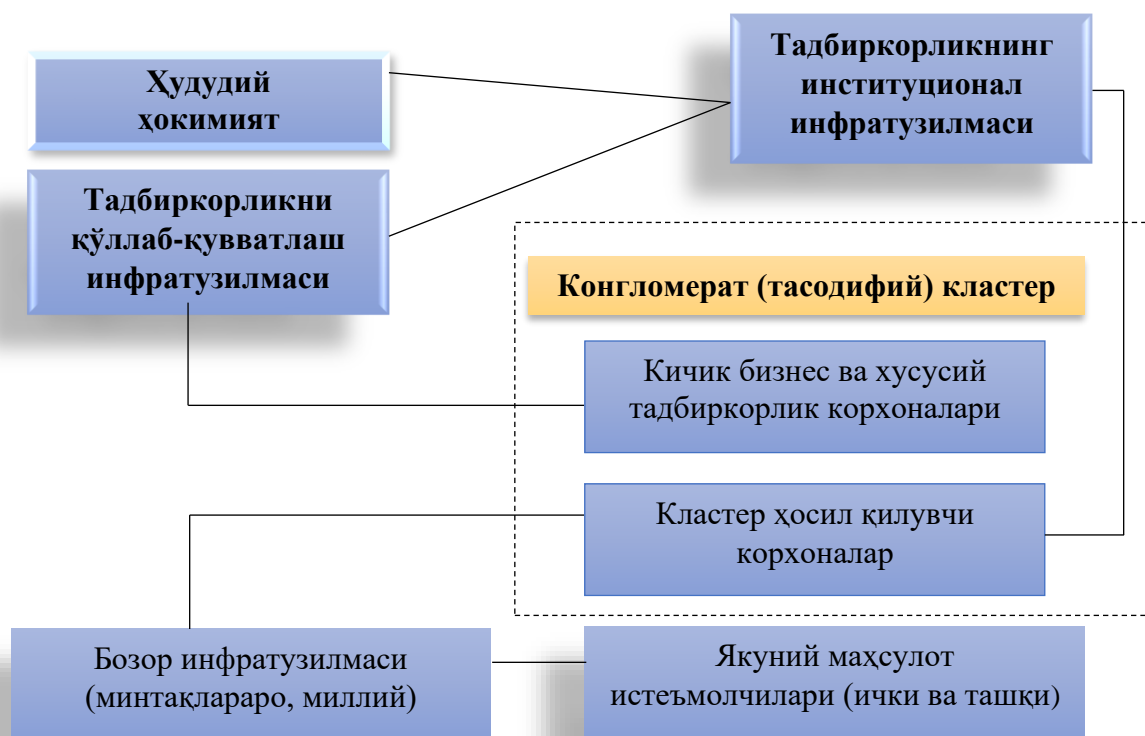
Ҳудудда вертикал бирлашган кластерни шакллантириш якуний маҳсулотни яратишга кўмаклашувчи ишлаб чиқариш, молиявий-иқтисодий, логистик ва бошқа алоқаларнинг мукамал занжири мавжуд бўлишини кўзда тутди. Олимларнинг фикрларига кўра, ушбу кластернинг инфратузилмавий таъминоти ишлаб чиқариш занжири доирасида минтақада турли-туман ишлаб

⁶ Хоменко Е.Б. «Управление развитием инфраструктуры предпринимательства в условиях перехода к информационной экономике» мавзусидаги докторлик диссертацияси (Санкт-Петербург 2014 й.) маълумотлари асосида тайёрланган.

чиқаришларнинг ўзаро таъсирлашуви самарадорлигини оширишга кўмаклашувчи бозор инфратузилмаси институтларига боғлиқдир (1.4.3-расм).

Фикримизча, ҳудудда вертикал бирлаштирилган кластернинг таркибида, унинг ривожланиш босқичига боғлиқ тарзда, бозор инфратузилмасининг қуйидаги институтларини яратиш тизимини фаоллаштириш лозим:

1-босқич. Кластернинг доимий иштирокчиларини аниқлаш ва иқтисодий кластерлаштиришнинг минтақавий стратегияларини ишлаб чиқиш – савдо-саноат палатаси.

1.4.4-расм. Конгломерат кластернинг ташкилий-иқтисодий модели⁷.

2-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича тажриба лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш – давлат харидларини автоматлаштириш тизимлари.

3-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг стратегик лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш – логистик марказлар, онлайн майдонлари.

4-босқич. Кластерларни ўз-ўзини тартибга солиб ривожлантириш – ахборот-маркетинг марказлари.

Ўрта муддатли истикболда вертикал бирлаштирилган кластерларни ривожлантиришнинг мақсадли йўналишини мувофиқлаштириш ва рақобат тамойилларида такрор ишлаб чиқариш жараёнида тадбиркорлик тузилмаларининг ўзаро таъсир кўрсатиш механизмини қайта ташкил этиш мақсадга мувофиқдир (3-илова). Бунга “пастдан” кластерли ташаббусни

⁷ Муаллиф томонидан тузилган.

амалга оширишга қаратилган кластер сиёсати кўмаклашади. Бошланғич босқичда кластерлар ва уларнинг иштирокчилари ўз-ўзларини ривожлантириш стратегиясини шакллантиришда бир-бирларига муҳтож ҳисобланади. Савдо-санот палатаси ушбу йўналишда ёрдам кўрсатувчи институт ролини ўйнайди.

Вертикал бирлаштирилган кластер потенциал разряддан амал қилувчи тоифага ўтиши учун ҳудудда маълум инфратузилмавий шароитлар, жумладан, тегишли бозорларга кластер корхоналарининг кириши, хом ашё, ходимлар ва логистик таъминотдан фойдаланиш имкониятлари яратилиши лозим.

Минтақанинг етакчи корхоналари устувор ўринга эга бўлганда кластернинг конгломерат тури шаклланади. Худудий хўжаликнинг самарадорлигини оширишнинг асоси сифатида кластер ҳосил қилувчи корхоналар рақобатбардошлигини ошириш учун институционал шароитларни яратиш ушбу сектор ёки ҳудудда иқтисодий фаолият турини ривожлантиришга кўмаклашувчи институционал инфратузилмани шакллантириш инфратузилмавий таъминотнинг устувор жиҳатига айланади (1.4.4-расм).

Конгломерат кластер инфратузилмасининг марказий кичик тизими институционал инфратузилма ҳисобланади, унинг таркибида кластернинг ривожланиш босқичларида турли институтларнинг аҳамияти янада юқори бўлади:

1-босқич. Кластернинг доимий иштирокчиларини аниқлаш ва иқтисодий кластерлаштиришнинг минтақавий стратегияларини ишлаб чиқиш.

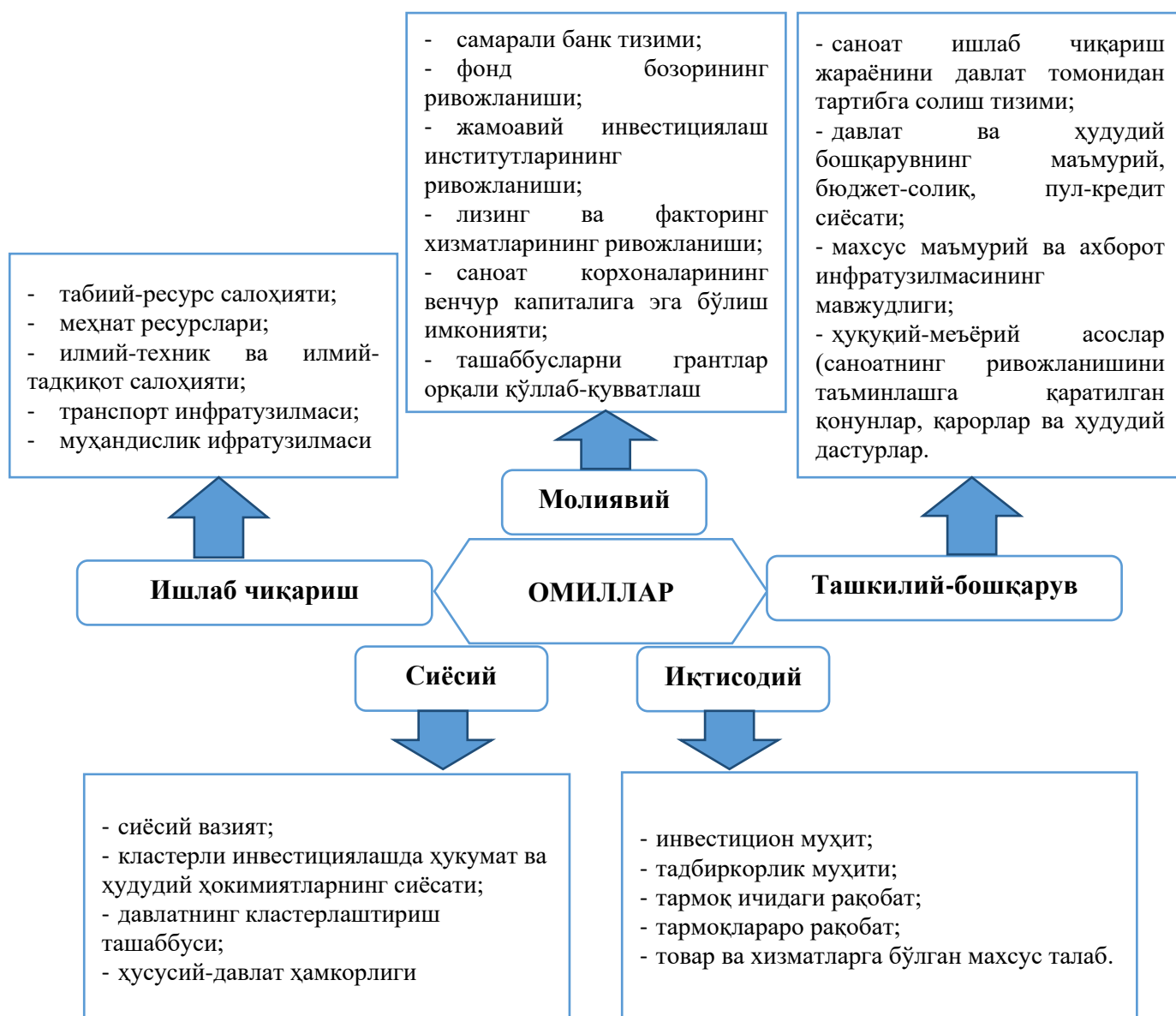
2-босқич. Кластерни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича тажриба лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

3-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг стратегик лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

4-босқич. Кластерни мустақил тартибга солиб, ривожлантириш.

Конгломератли кластер доирасида алоқаларнинг юқори парвозлилиги тадбиркорлар уюшмалари ва кенгашлари, жамоатчилик ташкилотлари, палаталар ва ҳ.к. каби тадбиркорлик тузилмаларининг ўзаро таъсирлашувини мувофиқлаштирувчи ва қўллаб-қувватловчи ташкилотларга боғлиқ. Кластер иштирокчиларининг ички боғлиқлиги доимий олди-сотди битимлари, ходимларнинг ҳаракатчанлиги, ахборот алмашиш ва ҳ.к.лар орқали амалга оширилади. Конгломерат кластер учун хос бўлган ўзаро таъсирлашиш тури кўпинча давлат-хусусий шерикчилиги асосида амалга оширилувчи қўшма лойиҳада иштирок этиш ҳисобланади.

Шу тарзда, кластерлар иқтисодий тизимни мустақил ташкил этишнинг янги турларини намоён этади, кластер сиёсати эса худудий сиёсатнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади, уни амалга оширишнинг замирида лойиҳавий бошқарув ёндашуви ётади.

1.4.5-расм. Кластерларни ривожлантириш омиллари⁸.

Мазкур тадқиқот давомида аниқланган ҳудудий кластерларни инфратузилмавий таъминлашни шакллантириш хусусиятлари ҳудудий кластерларни ривожлантириш дастурларида ҳисобга олиниши лозим бўлган ривожлантириш институтларини ташкил этиш (ҳамкорликка жалб этиш) заруратини аниқлаш имконини беради.

Ҳудудларда иқтисодий кластерлаштириш соҳасида чора-тадбирларни амалга ошириш самарадорлиги етарлича юқори эмаслигининг асосий сабабларидан бири – кластер сиёсатини ўтказишда масъул бўлган давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари ва кластерларни яратишда иштирок этувчи тадбиркорлик тузилмалари ўртасида мулоқот даражасининг пастлиги ҳисобланади.

⁸ Муаллиф томонидан тузилган.

Шунинг учун ҳудудларда кластерларни ривожлантириш омиллари сифатида 1.4.5-расмда келтирилган схемани қайд этиш жоиз. Унда келтирилганидек, асосий омиллар – ишлаб чиқариш, ташкилий-бошқарув, молиявий, сиёсий ва иқтисодий омиллар ҳисобланади. Ушбу омилларга уйғунликда қараш, уларни ўзаро боғлиқликда таҳлил қилиш ҳудудларда кластерлаштириш тизимининг самарали амалга оширилишини таъминлайди.